

Лексикална норма на българския книжовен език

04.10.2019, 18:07 ч.

ЛЕКСИКАЛНА НОРМА НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

За да протича успешно общуването между хората, те трябва да употребяват думите с едно и също значение. Нека си представим един такъв разговор:

– **Вчера поканих братята да дойдат у нас, но кой знае защо още ги няма.**

– **Не знаех, че имаш братя. Мислех, че имаш само една сестра.**

Тук двамата участници влагат различно значение в думата „брат“. За единия тя означава членове на някаква общност, наричащи себе си „братя“ (ср. **Благодаря ви, братя мили, за честта!** – Иван Вазов). За другия обаче думата „брат“ означава кръвен роднина. Недоразумението в този случай е гарантирано.

Освен това, както вече знаем, много думи в езика имат повече от едно значение. Така например в следните изречения думата „път“ има различни значения:

Колата караше бавно по горския път.

Утре тръгвам на път.

Неговият изпълнен с грижи и тревоги житейски път приключи вчера.

Това означава, че трябва да познаваме различните възможни значения на думите и да сме в състояние да определим кое от тях е използвано в съответния контекст. Освен това в тези три изречения думата е използвана в различни значения – преки и преносни.

***Лексикалната норма** определя общоприетите значения на думите в даден език, възможностите за използване на преки и преносни значения, както и употребата им в различни контексти и словосъчетания.*

А) Речниково значение

Речниково наричаме онова общоприето значение, с което думата е позната на всички говорещи даден език. И тъй като имаме предвид думата сама по себе си, без да е включена в реални словосъчетания и контексти, речниковите ѝ значения обикновено са повече от едно. Затова и при съставяне на речници обикновено се посочват всички възможни значения, като се започне с основното и постепенно се изреждат всички допълнителни и преносни. За да бъдат обясненията по-разбираеми, винаги се привеждат и примери. Лексикалната норма задължава всички говорещи даден език да използват думите в съответствие с техните речникови значения.

Това обаче изисква не само владение на езика, но и определено равнище на обща култура. В реалната езикова практика често се употребяват думи, които отдавна са получили своето точно значение, свързано с определени явления от действителността, но непознаването на тези явления от страна на говорещите често води до недоразумения. Ето няколко примера.

Главният герой на книгата е археолог и символист. Тук става дума за Робърт Лангдъм, героя

от романите на американския писател Дан Браун, който е специалист по символите. Думата „символист“ обаче отдавна се използва за означаване на онези писатели от края на XIX и началото на XX век, които принадлежат към школата на символизма.

Или:

Той излъчваше позитивизъм. Това изречение иска да каже, че съответният човек внушава положителни чувства и енергия, които са резултат на така модерното напоследък позитивно мислене. Думата „позитивизъм“ обаче означава научна школа от края на XIX и началото на XX век, за която е характерно изграждането на хипотези на базата на реално потвърдени факти.

Б) Контекстуално значение

Да видим следния диалог:

– **Вчера ходих на кино и не можах да си науча по математика. Ако днес ме изпитат...**

– **Отиваш на кино!**

И двамата приятели говорят за отиване на кино. Но докато значението на първата реплика е свързано с действително отиване на кино, това на втората не е. Смисълът, вложен в нея, е, че се задават неприятности, че нещо лошо ще се случи. Тази преносна употреба на думите обаче не е произволна – тя също е утвърдена в лексикалната норма. Иначе този, към когото е отправена репликата, няма да я разбере.

С други думи, лексикалната норма важи и за различните контекстуални значения – тя регламентира какви могат да бъдат значенията на дадена дума или израз в определени контексти, както и в кои контексти е уместно тя да бъде употребена в съответното значение. Репликата „**отивам на кино**“ в значението, че се задават неприятности, не може да бъде употребена в разговор с учителя.

В) Изменения в значението на думите

През XIX век често се среща изразът „отечество любезно“ – „**ах, любезно отечество, за тебе ще се бия!**“ (Д. Чинтулов) или „**Отечество любезно, как хубаво си ти!**“ (И. Вазов). Очевидно тогава думата „**любезно**“ е означавала просто „**любимо**“. Днес обаче тази дума се използва, за да се каже, че някой е мил, вежлив, приятен.

Такива примери има много. С течение на времето някои думи престават да се употребяват или променят сериозно своето значение. Други думи, които са имали нормална делнична употреба, започват да се възприемат като поетични, навяващи атмосферата на други времена. Такива са думи като „**зарев**“, „**пристан**“, „**разлъка**“. Трети думи са съвсем нови, възникнали по повод изнамирането на нови явления от заобикалящата ни действителност. Думи като „**лаптоп**“, „**смартфон**“ или „**таблет**“, които днес можем да чуем на всяка крачка, само преди петнайсетина години просто не съществували.

С настъпването на тези промени се развива и лексикалната норма, която е най-изменчивата от всички езикови норми. Затова, когато четем по-стари текстове, трябва да си даваме сметка за значенията на използваните в тях думи не само спрямо сегашната, но и спрямо отминалата лексикална норма. В това отношение голяма помощ ни оказват тълковните речници.

